

УПЛЫЎ ГЕНДАРНЫХ СТЭРЭАТЫПАЎ І МІФАЛАГІЧНЫХ УЯЎЛЕННЯЎ НА ФАРМАВАННЕ БЕЛАРУСКІХ НАРОДНА-ДЫЯЛЕКТНЫХ НАЗВАЎ АСОБЫ

НАТАЛЛЯ СІВІЦКАЯ

Анотацыя: Гендарныя стэрэатыпы і міфалагічныя ўяўленні пра чалавека знайшлі адлюстраванне ў беларускіх народных найменнях асобы. Пры даследаванні гэтай праблемы мы абапіраліся на звесткі дыялектных лексікаграфічных і этналагічных крыніц, выкарыстоўвалі ўласныя запісы, зробленыя ў экспедыцыях у розных раёнах Беларусі. Назіраецца ўжыванне наймення-сігніфіката, якое сінтэзуе народныя ўяўленні пра сутнасныя характарыстыкі асобы на пэўным сацыяльна-ўзроставым этапе.

Ключавыя словы: гендарны стэрэатып, народна-дыялектныя назвы, міфалагічныя ўяўленні.

THE IMPACT OF GENDER STEREOTYPES AND MYTHOLOGICAL IDEAS ON THE FORMATION OF BELARUSIAN FOLK DIALECTS OF THE NAMES OF PERSONS

Abstract: Traditional knowledge, traditions and gender stereotypes, as well as mythological ideas about man, his facial features are reflected in the names of persons through different stages of life. For the man in the nomination of the Belarusian dialects, in some cases name-significatum is used which synthesises a popular conception of the essential characteristics of a person of certain age and social stage.

Keywords: Gender Stereotype, People's Dialect Names, Mythological Ideas.

Народныя веды, традыцыі, гендарныя стэрэатыпы, а таксама міфалагічныя ўяўленні пра чалавека, асаблівасці яго асабовай рэалізацыі на розных жыццёвых этапах знайшлі адлюстраванне ў беларускіх народных найменнях асобы. Пры даследаванні гэтай праблемы мы выкарыстоўвалі звесткі дыялектных лексікаграфічных і этналагічных крыніц, а таксама ўласныя запісы, зробленыя падчас працы ў экспедыцыях у розных раёнах Беларусі.

Для намінацыі чалавека ў беларускіх народных гаворках бытуюць пераважна лексемы з празрыстай матывацыяй, аднак у шэрагу выпадкаў ужываецца найменне-сігніфікат, якое ўказвае не толькі на прыналежнасць суб'екта да пэўнай полаўзроставай групы, але таксама сінтэзу ў сабе народныя ўяўленні пра сутнасныя характарыстыкі асобы на пэўным сацыяльна-ўзроставым этапе.

Міфалагічныя ўяўленні традыцыйнага грамадства рэалізуюцца ў народнай назватворчасці пераважна ў перыяд так званай міфалагічна-рытуальнай сацыялізацыі асобы – у намінацыі чалавека ад нараджэння да двух-трох год. Згодна з этналагічнымі даследаваннямі і нашымі асабістымі назіраннямі, для дзяцей дадзенай узроставай групы з'яўляецца характэрнай і дастаткова пашыранай назва **анёлак**. Гэта звязана з тым, што ў народнай традыцыі дзіця ад нараджэння да двух-трох год лічылася святым, бязгрэшным. У беларускіх народных гаворках спарадычна адзначана найменне **бязбабіч**, што бытуе ў значэнні 'дзіця, якое нарадзілася без удзелу бабкі-павітухі'. Семантыка дадзенага наймення адлюстроўвае міфалагічныя ўяўленні беларусаў, звязаныя з цэнтральнай фігурай пачатковай сацыялізацыі асобы – бабкай-павітухай. Прысутнасць бабкі-павітухі лічылася абавязковым элементам пачатку паспяховай сацыялізацыі чалавека, паколькі яна выконвала не толькі функцыі медыцынскія, але і сакральныя, фактычна "праграмавала" жыццё чалавека. Лічылася, што гэта адзін з ключавых момантаў у сацыялізацыі асобы, які ўплывае на далейшы лёс. Чалавек, што нарадзіўся без удзелу бабкі-павітухі, паводле народных уяўленняў, быў фактычна не праграмаваны на жыццё, і калі з імі нешта пазней здаралася, то гэта лічылі заканамерным.

Гендарныя грамадскія стэрэатыпы – устойлівыя ўяўленні пра асаблівасці, паводзіны і асабовую рэалізацыю мужчын і жанчын адпаведна іх гендарным ролям – аказалі значны ўплыў на народную назватворчасць, і звязаны яны пераважна са зменай сацыяльнага статусу асобы.

У гэтым кантэксце асабліва важным этапам лічылася ўступленне ў шлюб і далейшая рэалізацыя асобы ў новым сацыяльным становішчы, паколькі ў традыцыйным грамадстве шлюб усведамляўся як сакральны інстытут, што пазітыўна маркіруе чалавека (параўнаем сінанімічную

пару: **жаніцца – ачалавечыцца**). Традыцыйна чалавек, які не стварыў сям’ю, не меў усёй паўнаты правоў, прадугледжаных звычайным правам для дарослага чалавека, такім чынам, ён не лічыўся цалкам дарослым і дзеездольным, г.зн., па сутнасці, працягваў знаходзіцца ў сацыяльнай групе дзяцей. Тэрмін знаходжання ў моладзевым, юнацкім калектыве мог доўжыцца ад аднаго да пяці гадоў. На маладых людзей, якія пасля пяці гадоў не ўступілі ў шлюб, у традыцыйнай супольнасці пачыналі глядзець як на сацыяльна непаўнаватых.

Спектр народных найменняў, якія маркіруюць становішча ў соцыуме чалавека, што не стварыў сваёй сям’і, дастаткова шырокі. Дадзеныя намінацыі з’яўляюцца паказчыкам лімінальнасці, сацыяльнай адчужанасці асобы. Так, старога халасцяка называлі **стары дзяцюк, сівун, мірун, саламяны жаніх, нікалаеўскі халасцяк, высівень, жаніхайла** (стары халасцяк, які заляцаецца да дзяўчат) (Крывіцкі А.А., Кунцэвіч Л.П., 2006: 41). Матывацыя большасці адзначаных найменняў дастаткова празрыстая. Што датычыць наймення **саламяны жаніх**, яно, на нашу думку, звязана з этнакультурнай семантыкай рэаліі – **саломы** – г.зн. прадукту перапрацоўкі, другаснага матэрыялу пасля малацьбы зерневых культур, якая ў народнай традыцыі беларусаў сімвалізавала смерць і адраджэнне, з’яўлялася носьбітам матыву вычарпанай прыроды і адначасова патэнцыялам адраджэння (Аўтушка В., Клімковіч І. 2011: 424). Сігніфікат **саламяны жаніх**, з аднаго боку, заканамерна суадносіцца з вычарпанай сацыяльнай і гендарнай сутнасцю асобы на пэўным жыццёвым этапе, з другога ж боку, указвае на патэнцыяльную магчымасць “адраджэння” ў новым сацыяльным статусе. У дадзеным найменні прасочваецца рэалізацыя аднаго з найбольш актуальных прынцыпаў народнай педагогікі – прынцыпу максімальнага аптымалізму, г.зн. апантанага ўздзеяння на асобу любымі сродкамі для дасягнення пастаўленай мэты. Як вядома, саломы ў беларускай культуры – шырока распаўсюджаны матэрыял для вырабу розных прадметаў дэкору і цацак, таму, называючы нежанатага мужчыну **саламяным жаніхом**, падкрэсліваецца яго “арнаментальнасць”, сацыяльная нязначнасць, што, згодна з народнымі ўяўленнямі, магло дапамагчы прадстаўніку мужчынскага полу пачаць некаторыя дзеянні для якаснай змены свайго сацыяльнага статусу з наступным пазбаўленнем ад наймення-сігніфіката.

Падчас палявых даследаванняў намі былі зафіксаваны народныя найменні замужніх жанчын, якія з’яўляюцца свайго роду паказчыкам сацыяльнага дабрабыту шлюбу. Адзначым некаторыя намінацыі замужніх жанчын, зафіксаваныя ў вёсках Глыбоцкага раёна. Мы прыводзім прыклады толькі з аднаго раёна, паколькі спецыфіка ўжывання дадзеных найменняў дазваляе зафіксаваць іх выключна ў

непасрэдным кантакце падчас працяглага знаходжання даследчыка ў асяроддзі інфармантаў. Так, да імені замужняй жанчыны традыцыйна дадавалася імя яе мужа – **Іванава Стася, Мішава Надзя, Петрачка-ва Анця**. Аднак дадзены спосаб наймення выкарыстоўваўся толькі ў адносінах да жанчын, шлюб якіх, паводле грамадскай думкі, быў уда-лы. Падобныя найменні, на нашу думку, маркіравалі не толькі статус жанчыны ў сям’і і грамадзе, але і з’яўляліся паказчыкам сацыяльнага становішча мужчыны і яго самадастатковасці. Жанчыны, у якіх муж адрозніваўся тымі ці іншымі псіхафізічнымі асаблівасцямі, адмоўнымі маральнымі якасцямі, альбо ўдовы іменаваліся па наступнай мадэлі: прозвішча мужа плюс дэрыват **ых(-іх)** – **Пачопчыха** (ад прозвішча **Пачопка**), **Будчыха** (ад прозвішча **Будзько**), **Кастыліха** (ад прозвішча **Кастыль**). Гэта падкрэслівала іх сямейнае і грамадскае становішча і абумоўлівала адпаведныя адносіны з боку грамады.

У беларускіх дыялектных лексікаграфічных крыніцах зафіксавана нешматлікая колькасць найменняў жанчын і мужчын, што скасавалі шлюб: **разлучніца, разлучанка, роскіданка, разлучэнец, разжэня, пакіданец** (Крывіцкі А.А., Кунцэвіч Л.П. 2006: 46, 73). Відавочна, на фарміраванне дадзеных найменняў паўплывалі народныя погляды на асабовую рэалізацыю мужчыны і жанчыны ў шлюбе. У грамадскай свядомасці яны акрэслена падзяліліся на часовыя (**прочкі**) і канчатковыя (**разлучыны**). Адлюстраванне стаўлення беларусаў да шлюбу як да сакральнага інстытута можна прасачыць у назвах мужчыны, што жаніўся некалькі разоў: **распушчанец, перебежчык** – ‘той, хто пакінуў жонку і пайшоў да другой’, **жанілка, аблюбак** (Крывіцкі А.А., Кунцэвіч Л.П. 2006: 46, 73).

Як бачым, і міфалагічныя ўяўленні, і гендарныя стэрэатыпы мелі дастатковы ўплыў на фармаванне народных найменняў асобы. Можна сказаць, няўласнае найменне асобы, семантыка якога грунтуецца на народных міфалагічных уяўленнях і гендарных стэрэатыпах, з’яўляецца свайго роду “кодам”, адпаведна з якім выбудоўваліся і міжасабовыя адносіны ў сям’і і грамадзе, а таксама рэалізоўваліся грамадскія намаганні, накіраваныя на забеспячэнне сацыяльнай паспяховасці асобы.

Бібліяграфія

1. Аўтушка В. і Клімковіч І. (2011). *Міфалогія беларусаў. Энцыклапедычны слоўнік*. Мінск, “Беларуская навука”.
2. Крывіцкі А.А. і Кунцэвіч Л.П. (2006). *Чалавек. Тэматычны слоўнік*. Мінск, “Беларуская навука”.